

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.64

БИЉАНА РАТКОВИЋ ЊЕГОВАН

ОД ПРАВНЕ ДРЖАВЕ ДО *REGNUM HOMINIS*

Љубиша Деспотовић / Радивој Степанов
Право и политика: од традиције до транзиције

Stylos, Нови Сад, 2006

Аутори књиге *Политика и право*, Љубиша Деспотовић и Радивој Степанов су, с обзиром на до сада објављен заједнички научно-теоријски опус, већ уходан тим, *Увод у јуриспруденцију*, 2004, *Европска унија – Настанак, институције, право, НАТО*, 2002). Нова студија ових аутора, у рецензији два врсна теоретичара политике, Вукашина Павловића и Илије Вујачића, садржи избор текстова политиколошке и правно-социолошке природе, релевантних за садашње сложене правне и политичке прилике у Србији.

У три поглавља ове студије (*Социологија политике, Политичке идеје и покрети, Теорија права*) апострофирани су следеће теме: развој права и правне културе од Римског права до Европске уније, дилеме око новог устава Србије и услови инкорпорирања у европски правни корпус, политичка модернизација Србије актуелизована кроз традицију Светоандрејских либерала 19. века као и политичке рефлексије Слободана Јовановића. Осим овога, књига садржи и поглавље на тему односа политике и религије у

мултикултуралном друштву, затим разматрање порекла и генезе феномена кривице као правне и филозофске категорије, потом пасусе о медијском праву, као и текстове о Кантовој филозофији правне државе и антитетичкој филозофији толеранције код Џона Лока.

Обухватимо ли, у дијагоналном пресеку, укупан садржај књиге *Политика и право*, сажетом кроз релацију Сретењски устав – *sub specie* модерности, Социологија демократије – *sub specie actualitatis*, постаје јаснија намера аутора да, свако из угла своје професионалне преокупације (Р. Степанов са становишта социологије права, Љ. Деспотовић са становишта политичке социологије) проблематизује питање конституционалне стабилизације, развоја демократије и могућности поља цивилитета у Србији. Предочени текстови не интендирају непосредно сложен однос права и политике, већ упућују на њихову савремену рецепцију посредством темељних категорија из домена јуриспруденције и политичке теорије и праксе.

ОБЛИКОВАЊЕ ПРАВНЕ КУЛТУРЕ. У широким потезима проф. Степанов предочава развој и интегрисање правних система у Европи, од римске правне традиције до правне културе Европске уније – од есхатолошког контекста Божје државе (*Civitas Dei*) до либертетске идеје земаљске државе (*Civitas Terrenae*). Вишевековни процес интегрисања правних култура у Европи обележен је успонима и нестајањима појединих правних система, повратку правним изворима, а у модерно доба успостављању позитивних закона насталих у духу појединих народа.

Аутор подсећа да модерни токови правне културе потичу од Болоњске правне школе из 11. века, да би каснији правни покрет глосатора и „елегантних правника” ревитализовао темеље Јустинијанове кодификације класичног римског права (*Corpus iuris Civilis - Зборник грађанског права*). Глобално ширење хуманистичких идеја у доба ренесансе као и тзв. хуманистичке јуриспруденције током 16. века, обележило је епоху правне Модерне.

Конституисање националних држава у каснијем средњем веку, праћено узлетом националног духа (*Volkgeist*), убрзало је развој домаћег права и националних правних система. У препознатљиве одлике народне правне културе спадају: спонтанитет и

еволуционизам у настајању права, етничка припадност права, правних појмова и легислативе. Најочигледнији пример је Немачки правни систем који се заснивао на матрици националног духа и националне државе. Енглеско законодавство темељено је на енглеском општем праву, законима и систему правичности, док је у Француској правни систем устројен кроз кодификације грађанског и кривичног права. Америчка јуриспруденција инсистирала је на стабилности устава и уставних институција, строгој подели власти, техници примене уставних амандмана и значају уставних обичаја.

Уобличавање правне културе у Србији у току 19. века било је под утицајем великих правних култура Европе. Сретењски устав из 1835. (и други доцнији правни акти) као облик српске политичке и правне Модерне, први је самосталан устав и означава почетак повезивања изданака правне културе Србије са Европом и њеном правном културом. Овим уставом укинута су феудални односи, отворена врата грађанским институцијама, успостављена правна ограничења владарској самовољи, регулисан парламентарни систем и подела власти, истакнута грађанска права и слобода. На жалост, ова спона српског права са правном културом Европе прекинута је последњих шест деценија 20. века, да би се питање уласка у „европско друштво права” последњих година поново актуелизовало.

У данашњим приликама европских интеграционих процеса позитивни закони настали у духу једног народа тешко се могу интерполирати у културни амбијент другог народа. После уговора у Мадриху 1992. године за Србију остаје суштинско питање како постати део правне културе ЕУ. Према мишљењу Р. Степанова, одговор на ово питање претпоставља да нови устав Србије садржи ваљана домаћа и европска искуства, пре свега у погледу хоризонталне и вертикалне организације власти, организације правосуђа и људских права. Нужно је, надаље, створити стабилан систем заштите права човека и правне сигурности, доследно остварити цивилизацијске принципе владавине права и правне државе. Правним путем, дакле, успостављати одговорну и „уљуђену” власт, утемељену на идеји модерне демократије и начелима владавине права.

БУДУЋИ УСТАВ СРБИЈЕ. Тек проглашена држава Република Србија опет се налази у процесу конституционализације и дотеривања институција политичког система. Доношење новог устава је, свакако, једно од најважнијих задатака. У том погледу, фокусирано као најважније, је питање демократског устројства власти и деконцентрације политичке моћи. Два су аспекта овог процеса: а) територијализација организације власти (регионализација, децентрализација и аутономија) и б) хоризонтална организација власти. У оквиру расправе о новом уставу Србије, јавности је понуђено пет модела уставних докумената: *Нацрт устава Краљевине Србије* (аутора П. Николића, 2001), *Основна начела за нови Устав Републике Србије* (предлог ДСС, 2001), *Нацрт Устава Србије* (ДС, 2003), *Уставна решења за Србију и Југославију* (Независна група експерата/БЦДП, 2001) и *Пројекат устава Републике Србије* (Forum iuris/FI, 2002).

Наглашавајући примарну чињеницу да доношење најважнијег правног акта – устава - није ствар само једне стран(к)е, већ широког социјалног консензуса, конзистентно су изложене основне разлике између понуђених модела уставних решења. Када је реч о хоризонталној организацији, према једном уставном моделу Србија је монархија а у остала четири уставна пројекта република; у свим моделима предвиђена је парламентарна организација власти; у два модела предлаже се једнодоман, а у осталим дводоман парламент; у једном уставном пројекту предвиђен је непосредан избор председника Републике; у два уставна предлога предвиђен је механизам конструктивног изгласавања неповерења влади; сви уставни пројекти предвиђају институцију Омбудсмана, Уставни суд Србије и неке врсте правосудног савета који учествује у избору судија.

У погледу територијалне организације власти, као „најконтраверзнијем од свих питања”, понуђени су следећи модели: симетрична регионализација недефинисаних назива региона и регионално законодавство без судске власти (ДСС), симетрична аутономија Војводине и Косова и Метохије са највишим актом статутом покрајине и основним законом као и финансијском аутономијом у границама Устава; асиметрична регионализација са уставном аутономијом покрајина (ФИ), области без законодавне и судске надлежности (*Нацрт Устава Краљевине Србије*); територи-

јална самоуправа у којој све територијалне заједнице уживају аутономију у управљању пословима у складу са Уставом и законом (Београдски центар за људска права).

ГРАЂАНСКА ДРЖАВА. Уставним уређењем, међутим, био би обављен тек део посла у конституисању Србије као грађанске државе. Следи успостављање демократског поретка и политичких институција које могу социоинтегративно очувати нормативно одређен идентитет друштва и издржати легитимацијску проверу. Како је овај комплекс питања разматран у Србији 19. века Љ. Деспотовић предочава кроз ретроспективу и рецепцију српске грађанске политичке мисли у деловању Светоандрејских либерала, њиховог политичког програма модернизације и реформи у развоју српског социјалног живота, као и кроз научно дело и теоријски опус либералног социолога политике Слободана Јовановића. Деспотовић нас уверава да су либертетске идеје биле дубоко укорењене у политички живот тадашње Србије, а поруке Слободана Јовановића и даље актуелне. Темелна је теза Слободана Јовановића да начин на који је један политички систем и друштвени поредак конституисан, као и средства која су у ту сврху коришћена, пресудније утичу на његов карактер него саме идеје и циљеви којима се инспирисао и усмеравао. Модерни конституционализам заснива се на правној држави и владавини права (Јовановић разликује политички систем и државни поредак), а тамо где је правни ауторитет (*auctoritas iuris*) устукнуо пред хипертофираним политичким ауторитетом „танка стабљика демократије” бива угрожена различитим политичко-интересним узурпацијама. Друштво које изгуби своје „демократско тло” запада у неизбежне и бројне сукобе и неспоразуме и бива у „хроничном мањку према свима”.

О КРИВИЦИ. Пред сам крај књиге, али не маргинално по интенцији, стоји пасус под насловом „Кривица – од мита до права”. У занимљивом и дотераном тексту, о кривици се говори као теоријски релевантној и методички расправљаној теми која перзистира од архајског до савременог доба, о феномену који човека и народе прати „као сенка, али не ретко се они налазе у сенци кривице”.

Проблем кривице припада различитим научним областима (филозофија и етика, антропологија, теологија, психологија, социологија, политикологија), али је право преузело задатак да кривицу спозна, да јој одреди природу, сагледа размере и интензитет и да (можда) омогући искупљење од кривице. Питање кривице (и греха) тумачено је у духу Старог завета, античке филозофије (која нијансира кривицу као *hamaritia* или намерна повреда номоса, *aitiema* или невољна, ненамерна кривица, *adikema* или преступ) као и римског права које разликује *dolus* (противправна воља, предоумишљај) и *culpa* (кривица која долази из незнања).

Током 18. века сретала се подела на три врсте кривичних дела: дела која су почињена са предумишљајем, која су настала услед немарности и случајно почињена дела. Касније, у 19. веку, кривица се посматра унутар психолошког и друштвеног окружења (Франц фон Лист) што резултира концептом правне и моралне кривице. Респектабилно је и тумачење Карла Јасперса, иначе филозофа егзистенције, о четири појма кривице: кривичној одговорности, политичкој кривици, те моралној и метафизичкој кривици.

Према истраживањима немачке ауторке А. Груненберг (*Уживање у кривици*), од Првог светског рата размишљања о кривици све више продиру у политику. Друга немачка ауторка Г. Шван (*Политика и кривица*) говори о политичкој кривици као основном стању човека, али и заједничким одликама историјског разумевања кривице. Шванова, надаље, проблематизује контекст традиције и модерног психолошко-искуственог опхођења са кривицом, указујући на пример прећутне кривице код националсоцијалиста. Ауторка без предасуда говори о психичким и социјалним последицама прећуткивања, „оштећењима демократије” као и о обавези заједничког превазилажења прећуткивања.

Пажљивом читаоцу претходних поглавља, јасна је провокативна намера аутора да овом темом проблематизују тезу о „колективној кривици” Срба у трагању за одговорима на питања: шта нам се и зашто догодило; како сагледати и превладати наметнуту (прим. Б. Р. Њ.) кривицу „предака коју окајавају потомци”, код Есхила одређену као теомахијску кривицу предака. Пратећи интенцију овог текста намеће се закључак да је колективна кривица Срба далеко више артифицијелни феномен од индивидуалне. И

још нешто: приписивање колективне кривице облик је европског духа нетолеранције различитости а санкције за колективну кривицу Срба склоп су различитих казни, притисака и изолације.

Укупно узевши, дакле, у студији *Политика и право*, иако несвакидашњој по комбинацији уврштених текстова, проблематизовано је неколико важних питања иманентних широкој области између ова два испреплетена поља која су важна за равнотежу државе и друштва, а у доброј намери аутора да се *regnum hominis* постави на чврсте ноге.

Будући да представљена књига може бити корисно штиво за све студенте који похађају курс из политичке социологије или социологије права, а због разумљивог стила и концизног излагања материје, било би занимљиво овај текст преточити у форму е-материјала, који би, у том случају, послужио као модерна уџбеничка грађа.